

CITEVA CONSIDERAȚII DESPRE JORGE LUIS BORGES

de VASILE FLOREA

La 24 August 1899, într-o casă arătoasă de pe strada Tucuman nr 34, situată în inima orașului Buenos Aires, capitala Argentinei, a văzut lumina zilei Jorge Luis Borges. Dacă reconstituim, cât de sumar, drumul genealogic al scriitorului argentinian constatăm că istoria țării sale se află profund înrădăcinată în el și în jurul său. Genealogic, Borges este legat de principalele personaje care au cucerit Rio de la Plata. Prin tatăl său, Jorge Guillermo Borges și strănepotul ofițer-poetul este nepotul colonelului Francisco Borges și este strănepotul ofițerului cu același nume din marina portugheză, căsătorit în 1829 cu dona Carmen Lafinur. Prin familia Lafinurilor, J. L. Borges se înrudește cu poetul și filozoful Juan Crisostomo Lafinur, probabil primul indiciu genetic al înclinației sale pentru literatură și filozofie. Prin mama sa, dona Leonora Acevedo, fica lui Isidor de Acevedo și al Leonorei Suarez Haedo, coboară până la eroii independenței Argentinei. Isidor Suarez, străbunicul lui Borges pe linie maternă, a fost unul din eroii militari ai independenței sud americane. După ce s-a distins pe câmpul de luptă, unde s-a decis soarta Argentinei și a statului Chile, Suarez participă, în fruntea soldaților săi argentinieni, la marea bătălie de la 6 august 1824, la Junin (Peru). Atunci când Boliver a fost virtual bătut de generalul spaniol Canterac, colonelul Suarez, luând locul generalului, transformă deruta în victorie. În timpul sangvinarului dictator Rosos, Suarez s-a exilat la Montevideo (Uruguay), unde muri în 1846. Borges îi va consacra poemul „ Pagină scrisă în memoria colonelului Suarez, învingătorul de la Iunin“, cuprins în culegerea Poemos (1954). Colateral, scriitorul argentinian se înrudește cu brigadierul general Miguel Estanislao, colaborator, în celebra campanie de emancipare a Anzilor, al generalului Jose de San Martin, eroul cel mai celebru și venerat al argentinienilor. El a fost un Libertadores al Americii spaniole în timpul războaielor de independență desfășurate între 1810 și 1825. Un alt erou, Francisco Narciso de Laprida, fratele străbunicii lui de pe mamă, a prezidat Congresul de la Tucuman, la care a fost proclamată Independența Argentinei (6 iulie 1816).

Eu care am studiat legile și canoanele
eu, Francisco Narciso de Laprida
a cărui glas proclamă Independența.

Am descoperit în sfârșit
cheia secretului anilor mei
în destinul lui Francisco de Laprida,

spune poetul, evocînd cu venerație în „Poemul conjectural“, publicat în „La Nacion“ (1943), amintirea gloriosului său strămoș.

Primul război mondial îl surprinde într-o călătorie în Europa cu familia. Se va stabili în Elveția, mai întii la Geneva, unde Borges își va face studiile secundare. Apoi va locui la Luganos. Între 1919—1920 îl aflăm, împreună cu tatăl, mama și sora lui, în Spania, la Madrid, unde Borges devine un obișnuit al reuniunilor nocturne de la cafeneaua „Colonial“, loc de refugiu al scriitorilor, poezilor și jurnaliștilor. Aici Cansinos-Assens își instalase fotoliul său liric. El frecventa, de asemenea, cercul Vesperal de l'Or du Rhin, braseria de Plaza de Santa Ana, unde veneau, după bunul lor plac, fără un „maître“ vizibil, colaboratorii revistelor Grecia și Ultra. Datorită comunicativității facile a mediului madrilian. J. L. Borges intră în relație cu scriitorii Garfais, Eugenio Mantas, Antonio M. Cubera și chiar cu Vanda Villar, directorul revistei Grecia, care apărea la Sevilla. Cansinos-Assens, în „Evocation de Jorge Luis Borges“ menționează că „Borges era un adolescent cînd a venit în fața cercului nostru „Colonial“ din Madrid, transformat atunci în laboratorul noilor forme estetice ale acestor „isme“ literare — creaționism, dadaism care fuzionează în acest „ultraism“ mult mai desehis... „Borges optă pentru curentul nou, adoptă ultraismul și reîntorcîndu-se în Argentina, aduse acolo noua neliniște estetică, o defini și o comunică altor tineri poeți, înființînd revistele „Proa și Nosotros“. Despre „ultraismul“ enunțat de Cansinos-Assens, venerat de Borges, istoricul literar Enrique Anderson Imbert, într-o remarcabilă lucrare¹, scria că, de fapt „ultraismul“ nu există sau, în cel mai bun caz, poate fi considerat ca un fenomen de reviste. Dar entuziasmul tînărului poet argentinian pentru ultraism a fost de scurtă durată, spre 1921, schimbîndu-se într-o atitudine de dispreț și agresivitate. Spre anii douăzeci, preferința lui mergea de la clasici la conceptualiștii Quevedo și Torre Villarroel, alternați cu cîțiva scriitori englezi, Berkaly, Sir Thomas Browne, Quincey. În acest mod, J. L. Borges, printr-un simplu joc al comparațiilor, ajunge să considere ca pură utilitate tehnică poemele ultraiste, înșirare de senzații izolate, îngrămădire de imagini senzuale, plastice și provocante. Într-adevăr, șocul psihic primit în momentul regăsirii orașului său natal, Buenos Aires, după mai mulți ani de ședere în Europa, fusese cauza determinantă a unei atare schimbări. De aceea, cînd Borges publică la aceeași dată prima sa carte poetică „Fervor de Buenos Aires“ — el exclude poemele de stil ultraist în afară de două (nesigur ultraiste). Totuși trebuie să facem o deosebire între ultraismul spaniol și cel argentinian sub raportul mutațiilor determinate de această mișcare literar-estetică în cele două țări. Borges, care își asimilase mediul cultural spaniol pînă la identitate, rămîne totuși un exponent remarcabil al cul-

¹ E. Anderson Imbert, Historia de la literatura Hispano-Americano. t. II. p. 71-197.

turii argentinienne în tot ce are ea mai specific. Geniul borgesian nu se diluează în apele vaste ale culturii europene, ci rămâne ireductibil hispanoamerican, la confluența marilor curenți spirituale. De aceea, Borges, sesizează just că, în Spania, ultraismul se definește ca o reacție contra rubendarismului; în Argentina el lua ca țap ispășitor întreaga poezie modernistă, considerată caducă, a lui Leopoldo Lugones. O atare atitudine este mai justificată, în principiu, decât aceea a poeților ultraiști spanioli, căoi dacă nicaraguianul Ruben Dario, care aparținea curentului creat de poetul cubanez Jose Masti (a doua jumătate a sec. XIX) a unificat creațiile individuale ale trecutului într-o unitate estetică dînd naștere la o nouă epocă literară în toate țările în care îl dusesse viața sa rătăcitoare: America Centrală, Chile și Argentina. Ruben Dario a publicat mai ales în 1889, ale sale Proze profane, făcuse să crească în Argentina valul modernismului. Pe crestele acestui val se afla Leopoldo Lugones (1874—1938) care cunoscuse bine pe Dario și, primind moștenirea acestuia, se arăta cel mai strălucit poet argentinian și dintre cei mai fecunzi.

În 1920, Lugones domină incontestabil literaturile naționale cu atât mai mult cu cît generația poetică dintre 1900—1920, atât pe malurile lui Rio de la Plata cît și în restul continentului Sud-American se dovedea de o calitate mediocră.

Ruben Dario era mort (luînd cu el ascendentul său foarte diluat deja), din contra, Lugones continua să trăiască și să combată cu vigoare orice tentativă de reinnoire și inovație literară. El ataca cu furie ceea ce atunci se numea în Argentina „sensibilitatea nouă“, noțiune împrumutată de la Ortega y Gasset într-una din conferințele sale ținute la Buenos Aires, în timpul primului său voiaj din 1916. În frecvențele sale articole autorul poemului „Lunario sentimental“ care, la începutul secolului debutase ca un renovator subversiv, continuă pînă la moartea sa (1938) de a interpreta neobosit cu o obstinație demnă de o cauză mai nobilă, versul liber, pe care-l identifica din greșeală cu „versul fără rimă“, susținînd că acolo unde nu este vers nu este poezie! În acest timp, Jorge Luis Borges se grupa cu prietenii săi argentinieni la revistele Prisma și Proca, fondate de el, respingînd cu ironie și chiar dispreț punctele de vedere ale lui Lugones. Cîțiva ani mai tîrziu el se consacră sarcinei inverse, exagerînd chiar repararea impusă pînă la hiperbolă proclamîndu-l pe Lugones drept „părintele și maestrul magician“, principiul întregii poezii moderne. Borges aprecia că toate noutățile posibile, în ceea ce privește imaginile și metaforele, erau conținute în „Lunario sentimental“ (1909), astfel încît poezii ultraismului argentinian erau simpli plagatori docili. Desigur că o asemenea personalitate artistică atât de antitetică debutează în gîndirea estetică prin pendulările sale de la un punct maxim la cel opus. Dar în El hacedor, ultima carte a lui Borges, dedicată lui Lugones ca pentru a solda o datorie imaginară, spre deosebire de La guerra gaucha², personifică sobrietatea, spiritul de sinteză tinzînd spre practicirea aforismului și sentinței. Iată ce scrie Borges Eu sînt porteno... sînt

2 Țăran din Rio de la Plata, specializat în creșterea vitelor.

născut pe la 1900... la 18 ani mergeam în Spania. Aici am colaborat la începuturile ultraismului³.

Eminența ce nușie a ultraismului, Cansinos-Assens laudă pe Borges, referindu-se, evident, la „Luna de e frente“ de a fi reușit să asimileze noul spirit, fuzionându-l cu acela provenit din cultura sa fără ostentația noutății⁴. Dar Gloria Videla reconfirmă aprecierea lui Cansinos-Assens într-un mod mult mai profund și mai cerebral subliniind că poemele din „Fervor de Buenos Aires“ au o unitate în sens constructiv, o emoție conținută prin reflecție și nu simple „coliere de imagini“.

Entuziasmului de tip whitmanian în raport cu pluralitatea universului, Borges îi substituie spațiul limitat al unei sentințe sau lumea strîmțată din care el însuși extrage bogățiile, revenind la copilăria lui din propria sa țară.

Manuel Durau, în articolul „Les deux Borges“, scria cu îndreptățire Il y a un Borges poete, un Borges essayiste et un Borges conteur, et il est difficile de comprendre l'un sans les autres“. El s-a format ca poet, așa cum am arătat deja, la școala de avangardă a Madridului de după primul război mondial, apoi într-un Buenos Aires, în care domnea ca maestri poetul Lugones, un Gomez de la Serna, Huidobor și Apolinaire.

Nu socotim toate „ismele“ de atunci, pe cit de numeroase pe atît de trecătoare, care provocau tineretul doritor de a găsi armele cu care să combată retorica modernistă a lui Ruben Dario. „Imagismul“ anglo-saxon corespundea ultraismului hispanic a lui Gomez de la Serna și Huidobro, amîndoi în căutarea exaltată a imaginilor fugitive. Nimeni nu ignoră (sau mai curînd toată lumea a uitat) că trăsătura dinstinctivă a acestei generații literare a fost întrebuițarea abuzivă a cîtorva tipuri de metafore cosmice și citadine“⁵.

„Curtea este rampa
Prin care curge în casă cerul,
Seninul,
Eternitatea așteptată la locul de intersecție a
stelelor
Și este dulce să triăești prietenia
În obscuritatea viței de vie, a unei streășine
sau lîngă o fîntînă

(Fervor de Buenos Aires)

Aproape tot poemul este alcătuit din fraze și imagini în maniera lui Gomez de la Serna. Borges, om timid, discret, pudic, a trebuit să gîndească că cea mai bună cale de a nu nega eul său, sentimentetele sale întime (spre deosebire de Lugones, era împotriva oricărui sentimentalism) fără a le pune prea mult în evidență, era de a „De-a realiza“ realitatea întregului univers poetic. În proză aflăm, ca procedeu, o lentă irealizare cufundată într-un climat de neliniște care atinge punctul ei culminant într-o viziune subiectivă : momentul hotărîtor în care înfruntă,

3 Exposicion de la actual poesia argentina (1927).

4 La nueva literatura III, Los poetas Madrid, 1927.

sub o formă tranșantă și definitivă, un adevăr, în mod obișnuit dezagregabil, dar pe care-l acceptă pentru totdeauna. În acest sens, Borges scrie că „întreaga viață umană nu înțelege în realitate decît un moment : momentul în care omul știe pentru totdeauna că el este“⁶. El ilustrează acest concept teoretic în „Biografia de Tadeo Isidora Cruz“. În aceste povestiri, observă Gutierrez Birardot, repetiția devine identitate de destin“ Într-adevăr la Borges problema veritabilei identități a eroilor din povestirile sale este cel mai adesea legată de observarea filozofică a timpului și a eternității, de problema existenței pur interioară a unei lumi care este un labirint de oglinzi și în care eroii dialoghează fără să știe că de fapt ei sînt una și aceeași persoană. În „Poemul conjectural“ Borges ilustrează identitatea eroilor, povestind cum o persoană asasinată în 1829 era un căpitan din Purgatoriul lui Dante. Cu toate acestea, la Borges chiar cînd fantezia joacă un rol atît de însemnat, ea nu este pusă în serviciul eroilor și nici nu este destinată divertismentului. Este o fantezie profundă, gravă care, ștergînd granițele între vis și realitate, între joc și experiența constructivă, ne plasează într-o ambianță conjecturală, în același timp vagă și pașionată. Disoluția personalității tradiționale și transformarea timpului în eternitate nu dirijează emoția ci o conturează, integrînd-o într-un tot mai vast. Este semnificativ că acest exorcism de care s-a servit Borges pentru a îndepărta emoția din textele sale, apare tocmai cînd pune la îndoială ipoteza fundamentală pe care și-a edificat una din povestirile lui : existența eternității și, prin aceasta, inexistența eului și a timpului.

În a sa „Refutacion del tiempo“ el scrie : „a nega derularea temporară, a nega eul, a nega universalul astronomic sînt descoperiri aparente și consolări secrete. Destinul nostru... nu este înspăimîntător pentru că este ireal ; el este înspăimîntător pentru că este ireversibil. Timpul este substanța lui din care sînt făcut... Lumea din nefericire este reală : eu, din nefericire, sînt Borges“.

În povestirea Teón uqbar orbis Tertius, Borges ne face să simțim adevăratul raport istoric între imaginație și natură. Ambiguitatea supremă a omului ține de faptul că el este în același timp produs al naturii și un corp străin în mijlocul cosmosului.

În „Limba argentinienilor“ Borges nota : „Metafora este un eveniment familial al gîndirii mele... A metaforiza înseamnă a gîndi, înseamnă a reuni imaginile sau ideile“⁷. Trebuie să avem în vedere că sursele lui Borges și idolii săi provin, chiar de la început, din țări diferite. Om de o vastă cultură, de o inepuizabilă curiozitate, scriitorul argentinian simte că face parte dintr-un curent literar internațional. În acest sens el scria „Tradiția noastră este întreaga cultură occidentală și cred că tradiția noastră este Europa. Cred de asemenea că noi avem chiar dreptul la această tradiție“⁸.

5 J. L. Borges, Leopoldo Lugones, Buenos Aires, 1955, p. 56.

6 El Aleph, Buenos Aires, 1949, p. 52.

7 El idioma de los argentinos, Buenos Aires, 1928, p. 55.

8 El escretos argentino y la tradition, 1953.

Și cu toate acestea, argentinianul din Borges rămîne prezent într-o formă categorică

Străzile din Buenos Aires
sînt măruntaiele sufletului meu
și că :
Această cetate despre care am crezut că este
trecutul meu
Este în același timp viitorul meu și prezentul meu
Iluzii sînt anii pe care i-am trăit în Europa,
Am fost întotdeauna (și voi fi întotdeauna) la
Buenos Aires ⁹.

---

9 Fervor de Buenos Aires „Borges Poemos“, p. 13.